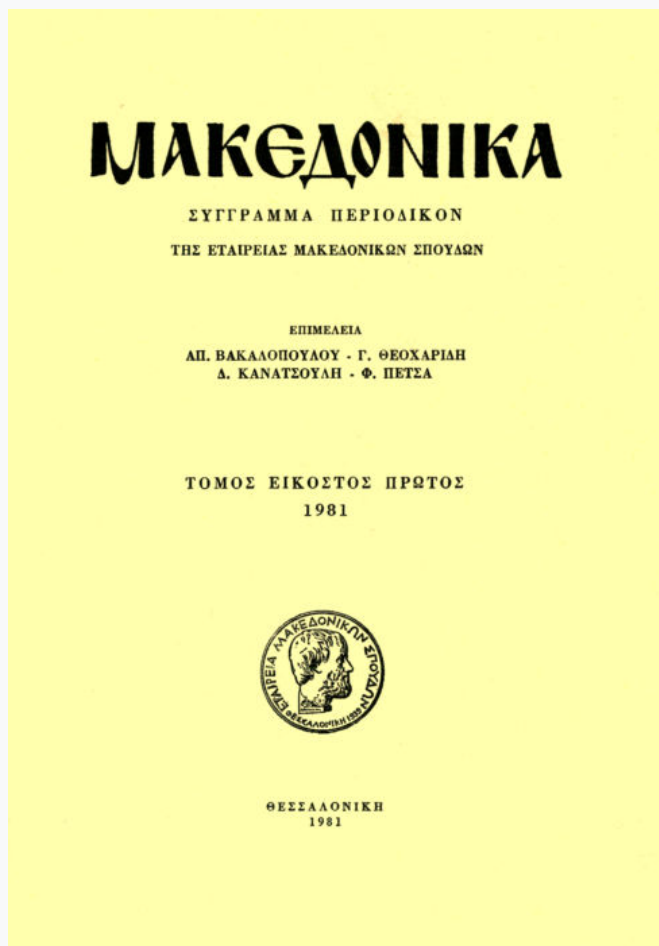

Μακεδονικά

Τόμ. 21, Αρ. 1 (1981)

Νέα στοιχεία για τη χρονολόγηση του
"Χαλασμού" της Νάουσας και των μοναστηριών
στα 1822

Γιώργος Χ. Χιονίδης

doi: [10.12681/makedonika.431](https://doi.org/10.12681/makedonika.431)

Copyright © 2014, Γιώργος Χ. Χιονίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Χιονίδης Γ. Χ. (1981). Νέα στοιχεία για τη χρονολόγηση του "Χαλασμού" της Νάουσας και των μοναστηριών στα 1822. *Μακεδονικά*, 21(1), 155–167. <https://doi.org/10.12681/makedonika.431>

ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ «ΧΑΛΑΣΜΟΥ» ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΩΝ ΣΤΑ 1822

1. Εισαγωγικά

Είναι γνωστό ότι υπάρχει μεγάλη σύγχυση και ασάφεια γύρω από τη χρονολόγηση των επαναστατικών γεγονότων του 1822 στην περιοχή της Νάουσας-Βέροιας¹. Έτσι υποστηρίζονται διάφορες άποψεις, κυρίως για το πότε ακριβώς άρχισε ή πολιορκία της Νάουσας και πότε έγινε ο «χαλασμός» της². Ακόμα, υφίσταται αμφισβήτηση για το αν προηγήθηκαν τα γεγονότα στην περιοχή της Νάουσας ή στον Όλυμπο³. Τελευταία δημοσιεύτηκαν καινούργια έγγραφα που πλούτισαν βέβαια τις γνώσεις μας γύρω από τα πιο πάνω γεγονότα, χωρίς όμως να απαντήσουν οριστικά και αμετάκλητα στα σχετικά ερωτήματα αν και κάλυψαν πολλά σημεία τους⁴. Συνεπώς χρειάζεται να συνεχισθεί η προσπάθεια για να φωτισθεί καλύτερα το πρόβλημα. Άλλωστε, μιὰ παρόμοια μελέτη είναι, νομίζω, ένα μικρό αλλά κατάλληλο πνευματικό μνημόσυνο για τον Ίωάννη Κ. Βασδραβέλλη σάν συνεισφορά στον αφιερωματικό του τόμο, γιατί η συμβολή του στην νεοελληνική ιστορία ήταν μεγάλη, ιδιαίτερα για τη Μακεδονία.

1. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Τα γεγονότα εις την περιοχὴν Ναούσης-Βεροίας κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1822 (προβλήματα κατὰ τὴν χρονολόγησίν των), «Μακεδονικά» 8(1968) 211-220, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. Πρβλ. καὶ Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, 1354-1833, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 594-595, τοῦ Ἰδίου, Ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασεως τοῦ 1821, ἔκδοσις τοῦ Ο.Ε.Δ.Β., Ἀθῆναι 1971, σ. 193, ποὺ εἶναι ἡ περίληψις τοῦ ἀρχικοῦ κεμένου τοῦ ἀντίστοιχου ἀναμενόμενου (ΣΤ') τόμου τοῦ πολύτομου καὶ πολύτιμου ἔργου τοῦ «Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ», τοῦ ὁποῦ ἐκδόθησαν μέχρι τώρα οἱ Α'-Ε' τόμοι (1961-1980), καὶ Βασιλείου Σφυρόερα, στήν «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους», Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, τ. ΙΒ', Ἀθῆναι 1975, σ. 234-235.

2. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, ὁ.π., σ. 216 κ.ε.

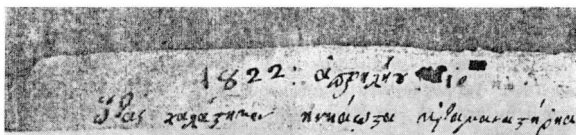
3. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἡ ἐκστρατεία καὶ ἡ ἐπανάστασις εἰς τὸν Ὀλυμπον κατὰ τὰ ἔτη 1821-1822 (μετὰ ἀνεκδότων ἐγγράφων καὶ νέων στοιχείων περὶ τῶν Λαζαίων καὶ τοῦ Διαμαντῆ Νικολάου-Ὀλυμπίου), Θεσσαλονίκη 1975, σ. 30, 40 καὶ 58-59.

4. Βλ. Γιώργου Χ. Χιονίδη, Ἀνέκδοτα ἐγγραφα καὶ ἄγνωστα στοιχεῖα γιὰ κλεφταρματολοὺς καὶ γιὰ τὴν ἐπανάστασι (1821-1822) στὴ Μακεδονία καὶ ἰδιαίτερα στὸν Ὀλυμπο, «Μακεδονικά» 20(1980) 103-166 καὶ κυρίως σ. 106 (σημ. 2), 109-110 καὶ 114-115.

2. Δύο νέες ένθυμσεις

Στά πλαίσια της προσπάθειάς μου για τη λύση τῶν προαναφερμένων χρονολογικῶν προβλημάτων δημοσιεύω τὰ κείμενα δύο νέων «ένθυμσεων» («μικρῶν χρονικῶν»), πού εἶναι ἀδημοσίευτες, ἀπ' ὅσο ξέρω, καί πλουτίζουν τίς γνώσεις μας στό πιό πάνω θέμα.

α'. Ἡ πρώτη ἐνθύμησις. Στὴν ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου τῆς Βέροιας ὑπάρχει ἀντίτυπο τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου τοῦ νέου, τοῦ Βεροιώτη¹, καί συγκεκριμένα τῆς δεύτερης ἐκδόσεώς της, πού ἔγινε (1806) στὴν Κωνσταντινούπολη, διορθωμένη κ.λ. ἀπὸ τὸν τότε

Εἰκ. 1. Ἡ ἐνθύμησις τοῦ «Μιχαλούσης», τῆς 10.4.1822

μητροπολίτη τῆς Βέροιας καί ὕστερα οἰκουμενικὸ πατριάρχη Χρῦσανθο.

Στὴν πρώτη σελίδα τοῦ ἐσώφυλλου τοῦ ἀντίτυπου εἶναι γραμμένες πολ-
λὲς ἐνθυμήσεις (γιά γεγονότα πού συνέβηκαν στὴ διάρκεια τοῦ 19ου αἰ.)
μὲ πολυποίκιλο περιεχόμενο.

Ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει γιὰ τὸ θέμα μας ἡ πρώτη ἀπ' αὐτές πού ἀναφέρε-
ται στὰ γεγονότα τῆς Νάουσας καί ἔχει (βλ. καί εἰκ. 1) ὡς ἐξῆς:

1822: ἀπρηλίον: 10

ὅταν χαλάστηκε ἡ νηγάουστα καὶ (αἰ) ταμναστήρηα

Δηλαδή:

1822, Ἀπριλίον 10,

ὅταν χαλάστηκε ἡ Νιδάουστα καὶ τὰ μοναστήρια.

Γραφέας τῆς πρώτης αὐτῆς ἐνθυμήσεως εἶναι ὁ Μιχαλούσης, τοῦ ὁ-
ποίου δὲν ξέρομε τὸ κύριο ὄνομα, πού γεννήθηκε στὰ 1818, ὅπως σημειώ-
νει ὁ ἴδιος σὲ ἄλλη ἐνθύμησις (στὴν ἀπέναντι σελίδα), καί ἦταν Βεροιώτης,
γόνος τῆς καί σήμερα γνωστῆς οἰκογένειας τῆς πόλεως.

1. Βλ. γιὰ τὸν ἅγιό τοῦτον Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ὁ ὁσίος Ἀντώνιος, ὁ νέος, ἐκ τῆς μακεδονικῆς Βεροίας, βάσει ἀνεκδότων βυζαντινῶν ἐγγράφων καί λανθανόντων στοιχείων, Βέροια 1965. Φωτοτυπία τῶν ἐνθυμήσεων μοῦ παραχώρησε ὁ φίλος καί συμπολίτης θεολόγος κ. Παῦλος Πυρινὸς (μελετητὴς τῆς τοπικῆς ἐκκλησιαστικῆς κ.λ. ἱστορίας), τὸν ὁποῖο εὐχαριστῶ καί ἀπὸ τῆ θέσης τούτης.

Συνεπώς, ήταν 4 χρόνων όταν έγινε το γεγονός και επομένως την καταγραφή του θα την έκαμε ύστερα, γράφοντάς την χρόνια μετά, σύμφωνα με τη διήγηση μεγαλύτερων του. Το γράψιμο και των άλλων, μεταγενέστερων ενθυμήσεων, φαίνεται σαν να έγινε μαζί με την εξεταζόμενη, την ίδια μέρα, γιατί είναι ίδιο το μελάνι, ο γραφικός χαρακτήρας κ.λ. παραμένει ο αυτός και οι ενθυμήσεις καταχωρίστηκαν συνέχεια, ή μία πίσω απ' την άλλη, χωρίς κενά και παράγραφους. 'Η τελευταία αναφέρεται (στη σελίδα τούτη) στα 1850, ενώ στην απέναντι σελίδα στα 1852. Πρέπει λοιπόν να συμπεράνουμε, πώς το πιθανότερο είναι ότι και η πρώτη ενθύμηση γράφτηκε ύστερα, στα 1850-1852. 'Ετσι, στις ήμερομηνίες 12-13 'Απριλίου 1822, που μάς δίνουν άλλες, γνωστές ενθυμήσεις, προστίθεται και η καινούργια, 10 'Απριλίου 1822, που ήταν ημέρα Δευτέρα, μετά την Κυριακή του Θωμά. 'Ακόμα, πρέπει να σημειώσουμε, πώς στην ήμερομηνία αυτή τοποθετεί ο γραφέας και την καταστροφή των μοναστηριών¹, αντίθετα με όσα γράφονται στην επόμενη ενθύμηση και σε άλλες, δημοσιευμένες, που την τοποθετούν στη Μ. Πέμπτη (30 Μαρτίου 1822).

β'. 'Η δεύτερη ενθύμηση. 'Η δεύτερη ενθύμηση είναι ένα πολύ ενδιαφέρον «βραχὺ χρονικό».

Βρέθηκε² γραμμένη στη σελίδα Κ ΙΙΙ ενός άκεφαλου Εὐχολόγιου τοῦ 16ου (;) αἰ., στη συλλογή τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Γεώργιου τοῦ Κολινδρού³.

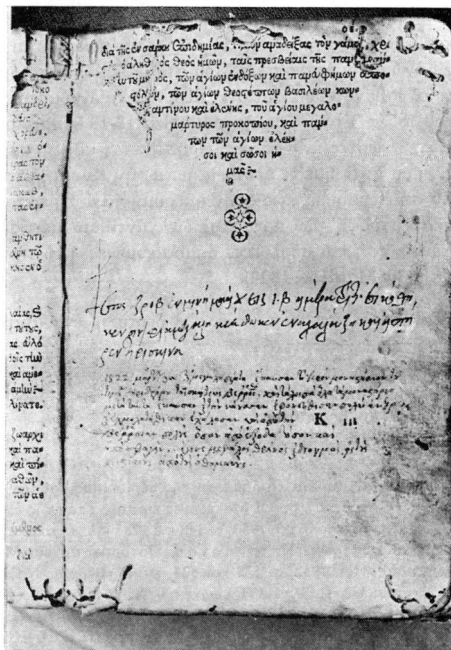
1. Βλ. για τὴν καταστροφή καὶ τὴν δήμευση τῆς περιουσίας καὶ τῶν μοναστηριῶν 'Ιωάννου Κ. Βασδραβέλλη, Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας, 1796-1832, ἐκδ. 2η, Θεσσαλονίκη 1950, σ. 148 κ.έ., 283 κ.έ., ἔγγραφο 79 ἢ σ. 281 κ.έ. τῆς 3ης ἐκδόσεως (1967), ἔγγραφο 32, τοῦ 'Ιδίου, 'Ιστορικά ἀρχεῖα Μακεδονίας, Α' (Θεσσαλονίκης), Θεσσαλονίκη 1952, σ. 525 καὶ 526, καὶ Β' (Βεροίας-Ναούσης), Θεσσαλονίκη 1954, σ. 352, ἀριθ. 383. Πρβλ. καὶ Γιώργου Χ. Χιονίδη, Ζητήματα ἰδιοκτησίας-φορολογίας καὶ διώξεις στὴ Νάουσα στὰ χρόνια 1870-1877 (με βάση τὸ φημάνι ἐπαναχορηγήσεως (1830) τῆς περιουσίας στοὺς ἐπαναστάτες καὶ ἄλλα ἀνέκδοτα ἔγγραφα), «Μακεδονικά» 19(1979) 93-123 καὶ κυρίως τὴ σ. 1 τῆς σελ. 93, ὅπως καὶ Παύλου Δ. Πυρινό, 'Ανέκδοτα ἔγγραφα, ἀφορῶντα εἰς τὰς ἱεράς μονὰς Τιμίου Προδρόμου (Σκῆ-τη Βεροίας) καὶ Μουτσιάλης, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 44 καὶ 55.

2. Φωτογραφία τῆς σελίδας αὐτῆς μοῦ παραχώρησε ὁ φίλος βυζαντινολόγος, συνεργάτης τῆς 'Εφορείας Βυζαντινῶν 'Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης, κ. Θανάσης Παπαζώτος, τὸν ὁποῖο εὐχαριστῶ καὶ ἀπ' ἐδῶ.

3. Γιά τὴν ἐκκλησία τούτῃ βλ. Κλεοπάτρας Πολύζου-Μαμέλη, 'Ιστορία Κολινδρού, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 96, 230, 235-238 καὶ 240. Στὴ σ. 230 γράφει ὅτι στὸν Κολινδρὸ ὑπάρχουν περισσότερα ἀπὸ 100 ἐκκλησιαστικά βιβλία (ἐκδόσεως τοῦ 16ου κ.έ. αἰ.), ποὺ περιέχουν πολὺτιμες ἐνθυμήσεις, ἀπὸ τίς ὁποῖες δημοσίευσε ἐλάχιστες. 'Αξίζει λοιπὸν νὰ μαζευτοῦν καὶ νὰ δημοσιευτοῦν ὅλες, γιατί θὰ προσφέρουν, ἀσφαλῶς, ἐνδιαφέ-

Στὸ κενὸ ποὺ ὑπάρχει μετὰ τὸ τυπωμένο κείμενο γράφτηκαν δύο ἐνθυμήσεις. Ἡ μία¹ εἶναι τοῦ ἔτους 1604, ἐνῶ ἡ ἄλλη ἀναφέρεται στὸ ζήτημα ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει.

Τὸ (ἀνορθόγραφο) κείμενό της (βλ. καὶ εἰκ. 2) εἶναι τὸ ἐξῆς:

Εἰκ. 2. Ἡ σελ. ΚΙΙΙ τοῦ Εὑχολόγιου τοῦ 16ου αἰ. (;) τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου Κολινδρού, ὅπου (δεύτερη) δημοσιεύεται ἡ ἐνθύμηση τῆς 21.3.1822

ρουςες καὶ ἄγνωστες πληροφορίες. Γιὰ τὶς ἐκκλησίες κ.λ. τοῦ Κολινδρού στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας βλ. καὶ Παρθενίου Κ. Βαρδάκα, Περιγραφή κυρίως ἐννέα ἐτῶν τουρκοκρατίας τῆς περιφερείας ἐπισκοπῆς Κίτρους, ἀπὸ τοῦ 1903-1912, τοπογραφικὴ καὶ ἠθικοθρησκευτικὴ, μετὰ ἱστοριογεωγραφικῶν παρατηρήσεων, ἐν Ἀθήναις 1918, σ. 24-31.

1. Εἶναι τοῦ ἔτους Ἱζριβ, «ἀπὸ κτίσεως κόσμου» (= 1604 μ.Χ.), τῆς 12 Μαΐου, ἡμέρας Τρίτης, καὶ ἀναφέρει γιὰ τὴν πτώση καταστροφικοῦ χαλαζιοῦ (βλ. καὶ εἰκ. 2).

1822, μαρτίου: κα: τὴν μεγάλην πέμπτην ἔκανσαν τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ/Τιμίου προδρόμου τῆς σκήτεως Βεῤῥόι(ας), καὶ τὰ λοιπὰ ὅλα τὰ μοναστήρια. | μετὰ ταῦτα ἔκανσαν καὶ τὴν νάουσαν. ἐφονεύθησαν πολὺ ἄνθρωποι | καὶ ἐχμαλωτήθησαν. ἐχάλασαν καὶ ἀπὸ τὴν/Βεῤῥόιαν πολλοὺς ὅσον ἀπὸ ἔξοδα τόσον καὶ | ἀπὸ σφαγῆν. ἔγινε μέγας θρῆνος καὶ διογμός εἰς τοὺς χριστιανούς ἀπὸ τοὺς ὀθωμανούς.

Ἡ ἐνθύμηση αὐτὴ παρουσιάζει ὁμοιότητες μὲ ἄλλη παρόμοια, ποὺ δημοσίευσαν νωρίτερα¹, τῆς ὁποίας ἐπιβεβαιώνει τὴν ἀκρίβεια, μιά καὶ ἐπαληθεύει τὸ γεγονός τῆς καταστροφῆς τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου, τῆς «Σκήτεως τῆς Βερόιας»², τὴ Μεγάλῃ Πέμπτῃ τοῦ 1822, ποὺ τὴν τοποθετεῖ ὁμως (ἐσφαλμένα) στὶς 21 (ἀντὶ στὶς 30) Μαρτίου 1822. Ἀκόμα, ἐπαναλαμβάνει τὴν πληροφορία ὅτι οἱ Τούρκοι κατάστρεψαν καὶ τὰ ὑπόλοιπα μοναστήρια τῆς περιοχῆς. Ὑστερα, προσθέτει ὅτι κατόπιν πυρπόλησαν καὶ τὴ Νάουσα καὶ ὅτι σκότωσαν καὶ αἰχμαλώτισαν πολλὸν κόσμον, ὅπως ξέρουμε ἄλλωστε ἀπὸ τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία καὶ ἀπὸ ἄλλες ἐνθυμήσεις.

Ἐπίσης, ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἡ γνώμη ὅτι καὶ ἡ Βέροια πλήρωσε μὲ πολλές θυσίες σὲ ἀνθρώπους καὶ σὲ οἰκονομικὲς καταστροφές³, ἐνῶ δίνεται πε-

1. Βλ. τὴν πιὸ πάνω μελέτη μου, *Τὰ γεγονότα...*, σ. 217-218.

2. Βλ. Παύλου Δ. Πυρίνου, ὁ.π. Πρβλ. καὶ Γεωργίου Χ. Χιονίδη, *Τὰ γεγονότα...*, σημ. 3 τῆς σ. 217, ὅπου ἀναφορὰ σχετικῶν μελετῶν του, καὶ τοῦ Ἰδίου, *Ἱστορία τῆς Βεροίας*, τ. 2, Βυζαντινοὶ χρόνοι, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 235-236 (πίνακας κυρίων ὀνομάτων).

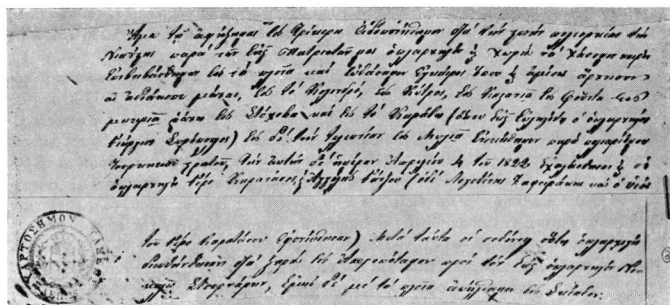
3. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, *Ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Νάουσαν καὶ τὴν περιοχή Βεροίας κατὰ τὸ 1821*, «Μακεδονικὴ Ζωή», τεύχος 58 (Μάρτιος 1971) 17-23 καὶ σὲ ἀνάτυπο, Θεσσαλονίκη 1971, καὶ κυρίως τὴν παράγραφο 6, σ. 20-21 ἢ σ. 4-5 τοῦ ἀνάτυπου. Πρβλ. καὶ Μ. Lascaris, *La révolution grecque vue de Salonique, rapports des consuls de France et d'Autriche (1821-1826)*, «Balcania» VI (1943) 145-168 καὶ συγκεκριμένα τὸ ἔγγραφο XII (τῆς 15. 4.1822), σ. 154-156, ὅπου (σ. 155) περιγράφονται ἀπὸ τὸν Γάλλο πρόξενο στὴ Θεσσαλονικὴ οἱ ταλαιπωρίες 74 προυχόντων τῆς Βερόιας, ποὺ συνεληφθήκαν πρὶν μερικὲς ἡμέρες καὶ ὀδηγήθηκαν σιδηροδρόμῳ στὸν διοικητὴ τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου καὶ φυλακίστηκαν γιὰ νὰ ἀναγκασθοῦν νὰ καταβάλουν σημαντικὰ ποσὰ γιὰ τὴν ἐλευθέρωσή τους. Ἀνάμεσά τους ἦταν καὶ ὁ Ζακυνθινὸς Δημήτριος, ποὺ ἀσκούσε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γιατροῦ. Μετὰ τοῦτο, οἱ Τούρκοι ὑπεύθυνοι τῆς Βερόιας ἔστειλαν στὴ Θεσσαλονικὴ μιά σημαία τῶν ἐπαναστατῶν καὶ μερικοὺς σάκκους γεμάτους μὲ ἀνθρώπινα κεφάλια καὶ αὐτιά, ποὺ ἦσαν—δῆθεν—ἐπαναστατῶν καὶ συνενόχων τους, ἐνῶ τὸ πιὸ πιθανὸ ἦταν ὅτι ἀνῆκαν σὲ συλληφθέντες χωρικοὺς, ποὺ γιὰ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὴ σύλληψη καὶ τὸν θάνατο, ποὺ παραιμόνευαν στὶς δύσκολες ἐκεῖνες ἡμέρες, φοβισμένοι εἶχαν ἐγκαταλεῖπει τὰ γειτονικὰ χωριά τους καὶ κρυβόντουσαν στὸν τότε Βάλτο καὶ στὰ βράχια. Τελικὰ, ἀπὸ τοὺς προαναφερμένους προσετοὺς τῆς Βερόιας πέθαναν στὶς φυλακὲς οἱ δώδεκα, εἴτε γιὰ τὴ θεωρήθηκαν πρωταῖτιοι, εἴτε ἐπειδὴ δὲν εἶχαν νὰ καταβάλουν τὰ ὑπέρρογκα λύτρα ποὺ τοὺς ζητήθηκαν. Βλ. σχετικὰ ὁ.π., ἔγγραφο XV (τῆς σσ. 1822), σ. 158-159 καὶ συγκεκριμένα στή σ. 159.

τυχημένα ή τραγικότητα τών περιστάσεων με τόν τονισμό τοῦ μεγάλου θρήνου καί τών πολλῶν διωγμῶν τῶν ραγιαδῶν. Δυστυχῶς ὁ γραφέας τῆς ἐνθυμήσεως δὲν προσδιορίζει τή συγκεκριμένη χρονολογία τοῦ χαλασμοῦ τῆς Νάουσας καί τῶν ἄλλων γεγονότων, ἀν καί φαίνεται πῶς εἶναι σύγχρονός τους. Πιθανόν νά μὴν τὴν ἤξερε ἢ καὶ νά μὴν τὸν ἐνδιέφερε τοῦτο, γιατί μπορεῖ νά ἔδινε περισσότερη σημασία στὴν καταστροφή τοῦ μοναστηριοῦ τοῦ Τιμίου Προδρόμου, καὶ τοῦτο ἐπειδὴ μπορεῖ νά ἦταν, ἴσως, ἱερομένος.

3. Ἡ ἀφήγηση τοῦ Καπετάν Ψαροδήμου

Γιὰ τὸ ἐξεταζόμενο πρόβλημα ὑπάρχει καὶ ἡ ρητὴ καὶ ἀξιόλογη πληροφορία τοῦ Ὀλύμπιου καπετάνιου Δήμου Νικολάου ἢ Ψαροδήμου, ὁ ὁποῖος γράφει στὴ (δημοσιευμένη πιά) ἀναφορά του, τῆς 23.6.1865, ποῦ φυλάγεται στὸ «Ἀρχεῖον Ἀγωνιστῶν» τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν, με ἀριθμὸ 7.450 (βλ. καὶ εἰκ. 3) καὶ τὰ ἐξῆς¹:

...εἰς δὲ τὴν τελευταίαν [μάχην] εἰς τὴν Μηλιὰν ἐνικήθημεν παρὰ πολυαριθμον τουρκικόν στρατοῦ, τὴν αὐτὴν δὲ ἡμέραν Ἀπριλίου 4 τοῦ 1822, ἐχαλάσθησαν καὶ οἱ ὀπλαρχηγοὶ Γέρο Καρατάσος καὶ Ἀγγελῆς Γάτζον (ὁ δὲ Λογοθέτης Ζαφειράκης καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Γέρο Καρατάσου ἐφρονεύθησαν).

Εἰκ. 3. Τὸ τέλος τῆς σ. 2 καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς σ. 3 τῆς ἀναφορᾶς τοῦ καπετάνιου τοῦ Ὀλύμπου Ψαροδήμου, στίς ὁποῖες ἀναφέρεται ἡ 4.4.1822 σὰν ἡμερομηνία τῆς ἤττας τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Νάουσας

1. Βλ. Γιώργου Χ. Χιονίδη, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα..., ὁ.π., σ. 105 κ.έ. καὶ κυρίως σ. 109-110 καὶ 114-115. Πρβλ. Κώστα Σπανοῦ, Δεκατέσσερα ἔγγραφα τῶν ἀγωνιστῶν Νικολάου-Ὀλύμπιου, «Μακεδονικὰ» 20(1980) 283-306 καὶ κυρίως σ. 303.

Ἡ πληροφορία τούτη συνδυάζει τὴ μάχη στὴ Μηλιά τοῦ Ὀλύμπου¹ μετὸν χαλασμό τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Νάουσας καὶ μάλιστα συνταντίζει χρονικὰ τὰ δύο γεγονότα. Συνεπῶς ἀποτελεῖ μιὰ νέα ἀποψη στὸ θέμα, ποὺ ἀνατρέπει τὰ ὅσα μέχρι τώρα ὑποστηρίζονταν, γιατί ἄλλες πηγὲς ἀναφέρουν τὴν 6η Ἀπριλίου, ἄλλες τὴ 18η Ἀπριλίου, ἄλλες τὴ 12-13 Ἀπριλίου καὶ ἡ πὶο πάνω, πρώτη ἐνθύμησις, τὴ 10η Ἀπριλίου 1822, σὰν ἡμερομηνία ποὺ ἐγίνε «ὁ χαλασμός» τῆς Νάουσας. Γιὰ τὸ θέμα τοῦτο γράφονται σχετικὲς σκέψεις, γιὰ τὰ προβλήματα ποὺ δημιουργοῦνται, στὸ τέλος τῆς μελέτης τούτης (βλ. τὴν 5η παράγραφό της).

4. Οἱ ἐκθέσεις ξένων διπλωματῶν

Ὁ Κωνσταντῖνος Ἀπ. Βακαλόπουλος δημοσίευσε² πολὺ ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα καὶ γιὰ τὴν ἐπαναστατημένη Νάουσα στὰ 1822, δηλαδὴ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ πρεσβευτῆ τῆς Βρετανίας στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τῶν προξένων τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ὀλλανδίας στὴ Θεσσαλονίκη, ποὺ πλουτίζουν καὶ συμπληρώνουν ὅσα γνωρίζομε ἀπὸ τὴν προγενέστερη δημοσίευση συναφῶν ἐκθέσεων³.

Ἀξίζει νὰ ἀσχοληθοῦμε μετὰ τὶς περιεχόμενες σὲ τοῦτες πληροφορίες σχετικὰ μετὰ τὸ θέμα ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει, παραθέτοντας συχνὰ καὶ τὴ μετάφραση τοῦ κειμένου τους:

α'. Σὲ ἐκθεση τοῦ Ἀγγλοῦ πρεσβευτῆ στὴν Κωνσταντινούπολη, τῆς 10.5.1822, ποὺ στηρίζεται στὶς πληροφορίες τοῦ Ἀγγλοῦ προξένου τῆς Θεσσαλονίκης, γράφεται ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐπαναστάτες κατὰστρεψαν 134 ἀγρο-

1. Οἱ μάχες στὴ Μηλιά ἄρχισαν στίς 2 Ἀπριλίου 1822 (Κυριακὴ τοῦ Πάσχα) καὶ συνεχίστηκαν καὶ τὴν ἐπόμενη ἡμέρα. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἡ ἐκστρατεία... σ. 34-36.

2. Βλ. Κωνσταντῖνου Ἀπ. Βακαλόπουλου, Ἀνέκδοτα ἱστορικὰ στοιχεῖα ἀναφερόμενα στὴν Μακεδονία, πρὶν καὶ μετὰ τὸ 1821, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 49 κ.ε., ὅπου δημοσιεύονται ἐκθέσεις τοῦ Βρετανοῦ πρεσβευτῆ στὴν Κωνσταντινούπολη Strangford καὶ τοῦ προξένου τῆς ἰδίας χώρας στὴ Θεσσαλονίκη Fr. Charnaud, ὅπως καὶ τοῦ προξένου τῆς Ὀλλανδίας στὴ Θεσσαλονίκη Mat. Abram.

3. Βλ. British Documents on the History of the Macedonian People, τ. 1 (1797-1839), μετὰ ἐπιμέλεια τοῦ Hristo Andonov-Poljanski, Σκόπια 1968, σ. 227-228, ἀριθ. 44 καὶ σ. 224-226, ἀριθ. 42. Πρόκειται γιὰ ἐκθέσεις τοῦ ἰδίου Ἀγγλοῦ προξένου στὴ Θεσσαλονίκη Fr. Charnaud, στίς ὁποῖες στηρίζονται οἱ ἀντίστοιχες τοῦ πρεσβευτῆ στὴν Πόλη, ποὺ δημοσίευσε ὁ Κωνστ. Ἀπ. Βακαλόπουλος, ὅ.π.

κτήματα (τσιφλίκια) και χωριά¹. Ἀκόμα, προσθέτονται τὰ ἐξῆς περίεργα²:

...*Ὁ Διαμαντῆς ἔχει νικηθεὶ τελείως καὶ δραπέτευσεν στὴ Νάουστα (ἢ Ἀγοστό), μὴ θέσῃ ἐξαιρετικῆς σπουδαιότητος*³. *Στὸν Ζαφειράκη (ἢ Ἀχιλλέα, ὅπως αὐτοαποκαλεῖται) ἔστειλε ὁ πασάς τρεῖς Ἑλλήνες ἱερεῖς, πὺν τοὺς κρατοῦσαν ὄμηρους ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ ξεσηκωμοῦ, προσφέροντας τὴ συγγνώμη τοῦ σὲ τοῦτον καὶ στοὺς ὁπαδοὺς του, ἂν κατὰβησαν τὰ ὅπλα. Ὁ Ζαφειράκης ἀπάντησε σ' αὐτὴν τὴν προσφορὰ σκοτώνοντας τοὺς ἱερεῖς. Τότε ὁ πασάς ἔστειλε ἓναν ἀπὸ τοὺς ἀνώτερους ἀξιωματικούς του, πὺν εἶχε τὴν ἴδια τύχη, ἀλλὰ καὶ ἰδιαίτερες μεταχειρίσεις, πὺν δὲν τολμῶ νὰ τὶς περιγράψω. Ὁ Ἀμπουλαμποῦν ἀποφάσισε τότε νὰ χτυπήσῃ τὴν πόλιν⁴ καὶ τὸ πέτυχε, μὲ μίαν ἐφοδο πὺν κόστισε στοὺς Τούρκους ἀρκετὲς χιλιάδες ἀντρες. Ὁ Ζαφειράκης δραπέτευσεν μὲ ἐβδομήντα περίπου ὁπαδοὺς του, ἀφοῦ πρῶτα πραγματοποιήσῃ τὴ σκληρὴ ἀπόφαση νὰ δολοφονήσῃ τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παῖδιά τῶν πολιορκημένων, γὰρ νὰ ἐμποδίσει ἔτσι τὴν αἰχμαλωσίαν τοὺς ἀπὸ τοὺς Τούρκους.*

Εἶναι ἐκδηλὰ τὰ ἀνθελληνικὰ αἰσθήματα τοῦ συντάκτη τῆς ἐκθέσεως καὶ τοῦ πληροφοριοδότη του. Ἐτσι, φθάνει μέχρι τοῦ νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι ὁ Ζαφειράκης δολοφόνησε τὶς Ἑλληνίδες, πὺν —ὡς γνωστὸ— ἄλλες αὐτοκτόνησαν καὶ ἄλλες αἰχμαλωτίστηκαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, εἰρωνεύεται

1. Σὲ ἔγγραφο (τῆς 25.4.1822) τοῦ Ἀγγλοῦ προξένου στὴ Θεσσαλονικὴ γράφεται (βλ. πῶς πάνω, ἀριθ. 44, σ. 228) ὅτι τὰ χωριά πὺν καταστράφηκαν ἦσαν 120 περίπου. βλ. σχετικὰ καὶ στοῦ Γ. Χ. Χιονίδου, *Τὰ γεγονότα...*, σμ. 1 τῆς σ. 220. Ὁ Ἀπόστολος Ε. Βακαλόπουλος, ὅ.π., σ. 597 καὶ 195, ἀντίστοιχα) ὑπολογίζει τὰ χωριά σὲ 50, ἀκολουθώντας τὸν Εὐστάθιο Ι. Στουγιαννάκη, *Ἱστορία τῆς πόλεως Ναούσης ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της μέχρι σήμερον, κατὰ ἀνέκδοτον σχεδίασμα Δ. Πλάταριδου*, τ. Α', ἐκδόσις 1η, Ἔδεσσα 1924, σ. 263, σμ. 1, ἢ ἐκδόσις 2η, Θεσσαλονικὴ 1976, σ. 216, σμ. 1. Πρβλ. Μ. Lascaris, ὅ.π., ἔγγραφο XII (τῆς 15.4.1822), σ. 154.

2. βλ. Κωνσταντίνου Ἀπ. Βακαλοπούλου, ὅ.π., σ. 58, ἀριθ. 14.

3. Ἡ πληροφορία τούτῃ τοῦ Ἀγγλοῦ πρεσβευτῆ στὴν Πόλιν στηρίζεται σὲ ἐπιστολὴ τοῦ προξένου τῆς Θεσσαλονικῆς (τῆς 25.4.1822), ὁ ὁποῖος ὁμῶς σύμφωνα μὲ πληροφορίες τοῦ γιοῦ του γράφει (βλ. ὅ.π., ἔγγραφο 44, σ. 228): «Ὁ Διαμαντῆς δραπέτευσεν μόνον μὲ τρεῖς ὁπαδοὺς του καὶ ὑποθέτομε πὺς θὰ βρῆκε καταφύγιον στὴ Νάουστα, μὴ πόλιν ἐξαιρετικῆς σπουδαιότητος». Ἡ ἡμερομηνία αὕτῃ (25.4.1822) πρέπει νὰ εἶναι μὲ τὸ νέο ἡμερολόγιο καὶ ἐπιβεβαιώνει τὴν ἄποψη πὺς ἡ κατὰπνιξη τῆς ἐπαναστάσεως στὸν Ὀλύμπο προηγήθηκε, ὅπως ἀναπτύσσεται καὶ στὴν τελευταία παράγραφος αὐτῆς τῆς μελέτης. Στὸ ἴδιο ἔγγραφο δίνεται ἡ πληροφορία ὅτι: «Στὴ Νάουσα εἶναι κάπου ὀκτακόσιοι, πὺν μποροῦν νὰ φέρουν ὅπλα».

4. Ὁ Ἀγγλος προξένος τῆς Θεσσαλονικῆς γράφει (βλ. ὅ.π., ἔγγραφο 44, τῆς 25.4.1822, σ. 228) ὅτι ὁ Ἐμποῦ Λουμποῦν πασάς ξεκίνησε ἐναντίον τῆς Νάουσας μὲ στρατὸ 21.000 ἀνδρῶν. Ὁ Ἀμπρος Κουτσονίκας, Γενικὴ ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τ. 2, Ἀθήναι 1864, σ. 95, γράφει ὅτι οἱ Τούρκοι ἦσαν 25.000 ἀνδρες (πεζικοῦ, πυροβολικοῦ καὶ ἱππικοῦ) καὶ ὅτι (βλ. σ. 96) φονεύθηκαν καὶ αἰχμαλωτίστηκαν (στὴ Νάουσα) 10.000 ραγιάδες. Πρβλ. καὶ Ἰω. Βλαχογιάννη, *Χιακὸν Ἀρχεῖον*, τ. 1, Ἀθήναι 1924, σ. 71-72.

δὲ καὶ δυσφημεῖ τὸν Ζαφειράκη ἢ, ἀκόμα, ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ Διαμαντῆς κατέφυγε στὴ Νάουσα, μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐπαναστάσεως στὸν Ὀλυμπο, ποὺ εἶναι συζητήσιμο θέμα¹ καὶ ὀφείλεται στὴν παραδοχὴ σχετικῆς, ὑποθετικῆς ὅμως, σκέψεως τοῦ Ἀγγλου προξένου, ὅπως ἀναπτύσσεται πιὸ κάτω (βλ. τὴν 5ῃ παράγραφο).

β'. Σὲ ἄλλη ἔκθεση, τοῦ ἰδίου πρεσβευτῆ, τῆς 10.6.1822, ποὺ στηρίζεται πάλι σὲ γράμμα τοῦ προξένου τῆς Θεσσαλονίκης, συνεχίζεται ἡ μετάδοση ἀνακριβῶν εἰδήσεων καὶ διατυπώνονται κοροϊδευτικὲς κρίσεις γιὰ τὸν Ζαφειράκη, γράφονται δὲ καὶ τὰ ἐξῆς²:

Ὁ προξένος... μού γνώρισε ὅτι τὰ κεφάλια τοῦ Τάσου καὶ τοῦ Ζαφειράκη (ὁ τελευταῖος σὲ μιὰ περιφρημὴ ὁμιλία του αὐτοχαρακτηρίστηκε σὰν Ἑπαμεινώνδας) τὰ ἔβγαλαν σὲ θέα στὴ Θεσσαλονίκη, στὶς δέκα τοῦ περασμένου μήνα [10 Μαΐου 1822]. Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι ἦσαν οἱ πρωταῖτιοι τῆς τρομερῆς σφαγῆς στὴν Ἀγροστό (Νάουσα)... Τὴν ἄλλη μέρα ἐκτελέσανε πενήντα ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτες στὴν Πύλη τῆς Πόλης [τῆς Θεσσαλονίκης] καὶ ἀνάμεσά τους δύο Τούρκους ἐπίσημους, τὸν Ἀμπουντουραχμὰν μπέη (κυβερνήτη τοῦ Βοντεχεξῆ) καὶ τὸν Χάϊτα Μουσταφά.

γ'. Σὲ ἔκθεση τοῦ ὑποπροξένου τῆς Ὀλλανδίας στὴ Θεσσαλονίκη, τῆς 22.4.1822³, τονίζεται ἡ ἔλλειψη ἀξιόλογου ἀνδρα γιὰ τὴ συμμετοχὴ στὶς ἐπιχειρήσεις τῆς ἐπαναστατημένης Μακεδονίας καὶ γίνεται μνεῖα τῆς καταστροφῆς τοῦ καπετάνιου Διαμαντῆ, ὅπως καὶ τὼν προετοιμασιῶν γιὰ τὴν ἐπίθεση ἐναντίον τῆς Νάουσας.

δ'. Σὲ ἄλλη ἔκθεση, τοῦ ἰδίου, τῆς 25.4.1822, δίνεται⁴ καὶ ἡ ἀξιοσημείωτη πληροφορία ὅτι:

... καταλήφθηκε ἡ Νάουσα χθὲς [δηλαδὴ τὴν 24.4.1822] ἀπὸ τὸν Ἀμπουλαμποῦντ πασά μετὰ ἐπίθεσή του, ἀλλὰ δὲν εἶναι γνωστὸ ἀκόμα, ἐὰν οἱ καπετάνιοι ἦσαν ἐκεῖ ἢ εἶχαν φύγει. Ἐλπίζομε ὅμως ὅτι οἱ ἐνοχλήσεις ἀπὸ τὶς γύρω περιοχὲς τέλειωσαν γρήγορα...

1. Βλ. Γ. Χ. Χιονίδη, Ἡ ἐκστρατεία..., σ. 34-36.

2. Βλ. Κωνσταντίνου Ἀπ. Βακαλοπούλου, ὅ.π., ἔγγραφο 15, σ. 59. Πρβλ. Μ. Lascaris, ὅ.π., ἔγγραφο XIV (τῆς 10.5.1822), σ. 157-158, ὅπου γράφεται (σ. 158) ὅτι στὴν Πύλη τῆς Πόλης (δηλαδὴ τῆς Θεσσαλονίκης) ὁ πασάς σκότωσε 60 ἄτομα (μετὰ τὴν πτώση τῆς Νάουσας), μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦταν καὶ ὁ Ζαφειράκης, ὁ πρωτεργάτης τῆς ἐπαναστάσεως τῆς πόλεως.

3. Βλ. Κωνσταντίνου Ἀπ. Βακαλοπούλου, ὅ.π., ἔγγραφο 32, σ. 95.

4. Βλ. Κωνσταντίνου Ἀπ. Βακαλοπούλου, ὅ.π., ἔγγραφο 33, σ. 95. Ἐντυπώσεις ἡ πολύχρονη ἀντοχὴ τῆς πολιορκημένης Νάουσας, γεγονὸς ποὺ ἀνάγκασε τὸν Ἑμποῦ Λουμποῦντ νὰ ζητήσει τὴν ἀποστολὴ 3 κανονιῶν μεγάλου διαμετρήματος καὶ ἐνὸς ὀλμοβόλου. Βλ. Μ. Lascaris, ὅ.π., ἔγγραφο XIII (τῆς 25.4.1822), σ. 156-157.

ε'. Τέλος, σέ άλλη εκθεση του ίδιου¹, τῆς 6.5.1822, γράφεται ὅτι τέλειωσε ἡ ἐπιχείρηση ἐναντίον τῆς Νάουσας καὶ τῶν καπεταναίων μὲ τὴν ἐπιστροφή τοῦ Ἐμποῦ Λουμποῦτ πασᾶ στὴ Θεσσαλονίκη.

Ἔτσι λοιπὸν μαθαίνουμε πὼς ἡ Νάουσα ἀλώθηκε στίς 24 Ἀπριλίου τοῦ 1822, ἡμερομηνία ποὺ δίνεται ἀσφαλῶς μὲ τὸ νέο ἡμερολόγιο, τὸ ὁποῖο χρησιμοποιοῦσαν κιόλας καὶ οἱ ξένοι διπλωματικοὶ ὑπάλληλοι τῆς Ἀνατολῆς.

5. Ὁ χρονολογικὸς παραλληλισμὸς τῶν γεγονότων στὸν Ὀλύμπο-Νάουσα. Τὸ πρόβλημα τῆς συμμετοχῆς τοῦ Καπετὰν Διαμαντῆ στίς μάχες τῆς Νάουσας

Εἶδαμε ὅτι οἱ σχετικὲς ἐκθέσεις τῶν διπλωματῶν τῆς Βρετανίας θεωροῦν πιθανὴ τὴ μετάβαση τοῦ καπετάνιου τοῦ Ὀλύμπου Διαμαντῆ Νικολάου στὴ Νάουσα, μετὰ τὴν ἐκεῖ ἀποτυχία τῆς ἐπαναστάσεως, δηλαδὴ μετὰ τὴ μάχη τῆς Μηλιάς, ποὺ ἐγίνε στίς 3-4 Ἀπριλίου τοῦ 1822, ὅπως βεβαιώνει —καὶ σημειώθηκε κιόλας— καὶ ὁ καπετάνιος τοῦ Ὀλύμπου Ψαροδημός.

Ὁ Ναουσαῖος συγγραφέας τοῦ χειρόγραφου (ποὺ ἔχει ἐκδῶσει ὁ Εὐστ. Στουγιαννάκης) τῆς ἱστορίας ἐπαναστάσεως τῆς Νάουσας Δημήτριος Πλαταρίδης γράφει² ὅτι ὁ καπετάνιος Διαμαντῆς ἔλαβε μέρος στὴν ἄμυνα τῆς πόλεως καὶ μάλιστα ἀναφέρει γιὰ τὴ συμμετοχὴ του σ' αὐτὴν ἀπὸ νωρίς, δηλαδὴ πρὶν ἀπὸ τὴν ἄλωσή της. Ἔτσι ὅμως δημιουργεῖται ἓνα λογικὸ, ἀνυπερβλήτο κενὸ καὶ πρόβλημα, γιατί δὲν εἶναι δυνατό νὰ συμμετεῖχε σύγχρονα τὸ ἴδιο πρόσωπο σὲ δύο πεδία μαχῶν, ποὺ ἀπέχον ἀρκετὰ (μὲ τὰ τότε μέσα συγκοινωνίας), ἀφοῦ, μάλιστα, ὁ ἴδιος συγγραφέας τοποθετεῖ τὴ χρονολογία ἀλώσεως τῆς πόλεως στὴ νύκτα τῆς 5ης πρὸς τὴν 6 Ἀπριλίου 1822, δηλαδὴ τὴν Τετάρτη πρὸς Πέμπτη μετὰ τὸ Πάσχα (2.4.1822), τῆς Δια-

1. Βλ. Κωνστ. Ἀπ. Βακαλοπούλου, ὁ.π., ἔγγραφο 34, σ. 96. Πρβλ. Μ. Lascaris, ὁ.π., ἔγγραφο XIV (τῆς 10.5.1822), σ. 157-158, ὅπου γράφεται ὅτι ἔπεσε ἡ Νάουσα μετὰ μεγάλη ἀντίσταση καὶ μὲ υπερβολικὲς ἀπώλειες γιὰ τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι λεηλάτησαν τὰ πάντα καὶ δολοφόνησαν πολλοὺς, τόσο στὴ διάρκεια τῆς πολιορκίας, ὅσο καὶ μετὰ τὴν ἄλωση τῆς πόλεως, συνεχίζοντας τίς πράξεις τῆς βίας καὶ τῆς ἀρπαγῆς γιὰ πολλὰς ἡμέρες. Τὰ γυναικόπαιδα, ποὺ σώθηκαν, ὀδηγήθηκαν γιὰ πούλημα στὰ σκλαβοπάζαρα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὸ σχετικὸ θέμα ἦταν ἐξαιρετικὰ μακάβριο καὶ ἀπελπιστικὰ ἀποκρουστικὸ. Γιὰ τὴ σημασία τῆς ὀκτάμηνης ἀντιστάσεως τῶν Μακεδόνων καὶ κυρίως τῆς Νάουσας βλ. ἔγγραφο (τῆς 4.8.1829) τῶν πληρεξουσίων «τῶν πέντε τῆς Μακεδονίας Ἐπαρχιών» πρὸς τὴ Δ' Ἐθνικὴ Συνέλευση στὴ μελέτη τοῦ Spyros D. Loukatos, Jean Kapodistrias et la Macédoine, «Balkan Studies» 16¹(1975), ἔγγραφο 11, σ. 91-93, πρβλ. δὲ καὶ τὸ ἔγγραφο 12 τῆς (15.8.1829), σ. 94.

2. Βλ. τὴν ἱστορία τῶν Εὐστ. Στουγιαννάκη-Δ. Πλαταρίδου, ὁ.π., σ. 148, 151, 169, 179, 186, 194, 198, 199, 202, 206 σημ. κ.λ. τῆς 2ης ἐκδόσεως.

καινησίμου εβδομάδας¹, όπως δεχόταν και ο Ν. Γ. Φιλιππίδης², που είναι ο πρώτος συγγραφέας ειδικής μονογραφίας για την επανάσταση στη Νάουσα.

Στά δημοσιευμένα έγγραφα για τον Όλύμπιο Διαμαντή³ δεν μνημονεύεται ή συμμετοχή του στις μάχες της Νάουσας, ενώ αναφέρεται ή συμβολή του στους άλλους απελευθερωτικούς αγώνες στη Μακεδονία και άλλου και ούτε άλλοι ιστορικοί γράφουν για τη συμμετοχή του τούτη, εκτός από εκείνους που ακολουθούν τους Δημ. Πλαταρίδη-Εύστ. Στουγιαννάκη, στο σημείο τούτο.

Άλλιως θα είχε το θέμα, αν δεχόμασταν σαν χρόνο του χαλασμού της Νάουσας τη 10 ή την 11-13 'Απριλίου του 1822, όποτε θα ήταν δυνατό να υποστηριχθεί ότι ο Διαμαντής ήλθε στη Νάουσα μετά την 4 'Απριλίου 1822, αφού νικήθηκαν πια οι επαναστάτες στον Όλυμπο και έπαισε να υπάρχει εκεί κάθε δυνατότητα συνεισφοράς του⁴.

1. Βλ. δ.π., σ. 196 και σημ. 1 της 2ης εκδόσεως ή σ. 239 της 1ης εκδόσεως. 'Ο επιμελητής όμως της εκδόσεως Εύστ. Στουγιαννάκης δημοσίευσε (δ.π., σ. 196-197 της 2ης ή σ. 239 και 241 της 1ης εκδόσεως) έγγραφο του τουρκικού ιστορικού αρχείου (ιεροδικείου) της Βέροιας (της 12.4.1822), όπου ρητά μνημονεύεται σαν γεγονός πιά ή άλωση της πόλεως και ο σφαγιασμός των ραγιάδων και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι τούτο θα έγινε το βράδυ της 10ης προς την 11η 'Απριλίου 1822. Δεν δικαιολογείται όμως λογικά ή άποψη του τούτη, γιατί είναι πιο πιθανό το έγγραφο αυτό να αναφέρεται σέ γεγονότα που συνέβηκαν νωρίτερα, στη διάρκεια των 3-4 ημερών πριν από τη σύνταξή του, όποτε κατασέγισε κάποις ή μαρία των σφαγών, των άρπαγών κ.λ. που προηγήθηκαν και ήταν επόμενο να απασχολήσουν μερικές ημέρες τούς κατακτητές, όπως και τὰ επιόρτια της νίκης. Πρβλ. για τίς διάφορες άπόψεις που υποστηρίχθηκαν στού Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Τά γεγονότα..., σ. 216-217, όπου και βιβλιογραφία, στίς ύποσημειώσεις.

2. Βλ. Ν. Γ. Φιλιππίδου, 'Η επανάστασις και καταστροφή της Ναούσης, 'Ιστορική πραγματεία, 'Αθήναι 1881, σ. 59.

3. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, 'Η έκστρατεία..., σ. 76-80, και τού Ίδιου, 'Ανέκδοτα έγγραφα..., δ.π., σ. 147-148. Πρβλ. όμως συγκεντρωμένα τὰ σχετικά έγγραφα στη μελέτη του Κώστα Σπανού, δ.π., σ. 286-294.

4. Βλ. και 'Αποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, δ.π., σ. 589, 592 και 191, αντίστοιχα. 'Ο Νικόλαος Κασομούλης, 'Ενθυμήματα στρατιωτικά της επαναστάσεως τών 'Ελλήνων, 1821-1833 (είσαγωγή και σημειώσεις Γιάννη Βλαχογιάννη), τ. 1, 'Αθήναι 1939, σ. 209, γράφει ότι οι οικογένειες τών επαναστατών βρίσκονταν στην τοποθεσία «Νερά» (βλ. για τούτη στού Γεωργίου Χ. Χιονίδη, 'Η έκστρατεία..., σ. 11, 34-36 και 38), όπου ο Διαμαντής συνάντησε την οικογένειά του, έκλαψε και ήταν άπαρηγόρητος για την κακή κατάληξη της επαναστάσεως στον Όλυμπο, δεν αναφέρει όμως ότι ο καπετάνιος τούτος κατέφυγε στη Νάουσα. 'Ο Ίωάννης Κ. Βασδραβέλλης, Οι Μακεδόνες κατά την επανάστασιν του 1821, εκδόσις 3η, Θεσσαλονίκη 1967, σ. 193, δεν αναφέρει για τη μετάβαση του Διαμαντή στη Νάουσα και γράφει ότι, μετά την άποτυχία της επαναστάσεως στον Όλυμπο: «'Ο Διαμαντής, ό Γούλας, ό Τόλλιος Λάζος και τινες άλλοι Όλύμπιοι μετά των οικογενειών των διεσκορπίσθησαν εις τον Όλυμπον και τὰ Πιέρια, συντετριμμένοι τελείως εκ της έπελευθούσης συμφοράς και άναμεινοντες καλυτέ-

Ἔτσι, καταλήγουμε στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐπανάσταση στὸν Ὀλυμπο καταπνίγηκε, εἴτε σύγχρονα μὲ τὴν ἄλωση τῆς Νάουσας, δηλαδὴ τὴν 4η Ἀπριλίου 1822, ἂν δεχτοῦμε τὴν πληροφορία τοῦ Ψαροδήμου, εἴτε νωρίτερα ἀπὸ τὸν χαλασμὸ τῆς Νάουσας, ποὺ ἔγινε ὕστερα καὶ συγκεκριμένα τὴν 5η-6η Ἀπριλίου 1822, ἂν δεχτοῦμε τὴ γνώμη τῶν Ν. Γ. Φιλιππίδη-Δ. Πλαταρίδη, ἢ τὴ 10-13 Ἀπριλίου 1822, σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες ποὺ ἔχομε ἀπὸ τὰ μικρὰ («βραχέα») χρονικά, τὶς «ἐνθυμήσεις», ποὺ σώθηκαν γραμμένες στὰ παράφυλλα κ.λ. ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων.

Δὲν ἀποκλείεται πάντως νὰ μνημονεύεται στὶς ἐνθυμήσεις μεταγενέστερη τῆς 4ης ἢ τῆς 6ης Ἀπριλίου 1822 ἡμερομηνία σὰν χρόνος τοῦ χαλασμοῦ τῆς Νάουσας, ἐξαιτίας τοῦ γεγονότος ὅτι, σύμφωνα μὲ τὸν Ν. Γ. Φιλιππίδη¹, μέχρι τὴν 9η Ἀπριλίου 1822 (Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ) ὁ Τοῦρκος στρατάρχης ἦταν στρατοπεδευμένος ἔξω ἀπὸ τὴ Νάουσα καὶ οἱ σκοτωμοὶ γίνονταν μονάχα στὴν πόλη μέχρι τὴ 10 Ἀπριλίου 1822, ἐνῶ τὴν 11η τοῦ ἴδιου μήνα μόλις ἄρχισαν οἱ τρομερὲς σκηνὲς σφαγῶν κ.λ. στὰ γειτονικά χωριά, γεγονὸς ποὺ ἔγινε πιὸ ἀντιληπτὸ καὶ ἄλλοῦ καὶ διαδόθηκε περισσότερο. Καὶ ἔτσι ἔφθασε ἡ εἰδηση (μετὰ τὴν 11η Ἀπριλίου 1822) στὶς κοντινὲς περιοχάς, ὅπου ζοῦσαν καὶ ὅσοι ἔγραψαν τὶς ἐνθυμήσεις ἢ ὅπου ἔφθασαν καὶ διασώθηκαν οἱ πληροφοριοδότες τους, οἱ ὅποιοι ἀναφέρονταν στὰ τελευταῖα γεγονότα, ἢ ἀκόμα οἱ χρονολογίες, τὶς ὁποῖες μνημονεύουν, μπορεῖ νὰ ἀνάγονται στὴν ἡμερομηνία, ὁπότε ἔμαθαν τὰ συμβάντα, ἢ ὁποία εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ εἶναι μεταγενέστερη τοῦ χρόνου, κατὰ τὸν ὁποῖο ἔγιναν.

Συνεπῶς, ἡ ἄλωση καὶ ὁ χαλασμὸς τῆς Νάουσας πρέπει τελικὰ νὰ τοποθετηθεῖ στὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ 4 ἢ 5-6 μέχρι 10-13 Ἀπριλίου 1822, ἐνῶ ἡ καταστροφὴ-πυρπόληση τῶν μοναστηριῶν τῆς περιοχῆς τῆς «Σκήτεως Βεροίας» (Τίμιου Προδρομοῦ κ.ἄ.) τὴ Μ. Πέμπτη, δηλαδὴ στὴν 30ῃ Μαρτίου 1822. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅμως ὅτι οἱ ἡμερομηνίες αὐτὲς (τῶν ἐλληνικῶν καὶ τουρκικῶν πηγῶν) εἶναι μὲ τὸ παλιὸ ἡμερολόγιο. Ἡ διαφορά μετὰξὺ τοῦ παλιοῦ καὶ τοῦ νέου ἡμερολόγιου, καὶ γιὰ τὸ ἔτος 1822, εἶναι 12 καὶ ὄχι 13 ἡμέρες, ὅπως εἶναι γιὰ τὶς πρόσφατες χρονολογίες.

Βέροια

ΓΙΩΡΓΟΣ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗΣ

ρας ἡμέρας». Ὁ Ἰωάννης Πετρόφ, Περίδοξος κλεφτουριά τῆς Μακεδονίας (βιογραφία 28 κλεφταρματολῶν της, εἰσαγωγὴ μετὰ καταλόγου τῶν ἀνεκδότων ἔργων τοῦ Πετρόφ, προσθήκαι καὶ ἐπιμέλεια Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 99) ἰσχυρίζεται ἀντίθετα ὅτι ὁ Διαμαντὴς ἔλαβε μέρος στὴν πολιορκία τῆς Νάουσας καὶ ὅτι μάλιστα σκοτώθηκε ἐκεῖ, στὰ 1821!!

1. Βλ. Ν. Γ. Φιλιππίδου, δ.π., σ. 70-72.

R É S U M É

Georges H. Hionidis, Indications nouvelles sur la chronologie de la destruction de Naoussa et des monastères en 1822.

L' auteur publie deux «petites chroniques» sur la destruction de Naoussa et des monastères en Avril 1822. L'une des chroniques est écrite sur la page intérieure d'une copie de la 2e édition de la Messe de Saint Antoine le jeune de Veria. Elle est écrite par un habitant de Veria, nommé Mihaloussis, qui cite cette destruction de Naoussa et des monastères le 10.4.1822. L'autre chronique est écrite dans un Breviaire (Euchologe) du 16e s.(?), qui se trouve dans l' église de Saint Georges de Kolindros. Elle raconte que le monastère du R. Saint Jean le Baptiste de Veria fut détruit le Jeudi Saint de 1822, 21 mars (contre le juste 30 mars) et les massacres des asservis.

Ensuite, l'auteur cite un extrait d'un rapport du «kapetanios» d'Olympe Psarodimos, publié dans les «Archives des Combattants» de la Bibliothèque Nationale d'Athènes, où on lit que les «Capitanioi» de Naoussa (le vieux Karatassos et Angelis Gatsos) furent battus le 4 avril 1822 et que la dernière bataille d'Olympe se termina le même jour.

Enfin, y sont publiés et commentés des extraits des rapports de l'Ambassadeur de la Grande Bretagne de Constantinople et du Consul Anglais de Thessaloniki, comme du Consul des Pays Bas et une comparaison entre les faits révolutionnaires d'Olympe et de Naoussa.

Cette étude est accompagnée par 31 notices, où on trouve une bibliographie et des commentaires sur les points de vue et les problèmes, concernant la chronologie des faits historiques.